

IMF körkép Közép-Európából

MIKLÓS GÁBOR

2008 őszén a viszonylag fejlett – legalábbis globális szinten a fejlett vagy fejlettebb térséghez sorolható – közép-európai államok közül többet is fenyegetett az államcsőd, vagyis az átmeneti vagy tartós fizetésképtelenség. Azóta nagyot fordult a kerék, ma már nem a közép-európai országok, hanem a régebbi tagállamok; Görögország, Írország vagy Portugália okoz komoly gondot nem csak a gazdasági, de a monetáris uniónak is. Érdeemes tehát röviden megvizsgálni, hogy az IMF-EU-Világbank hitelkerethez folyamodó újonnan csatlakozott országok bő két évvel később milyen teljesítményt nyújtanak, talpra állt-e már gazdaságuk.

Kulcsszavak: IMF, válság, államcsőd, visszafizetés, infláció, államadósság, költségvetési hiány

Lettország

Északról délre haladva az első ország, akit megemlíthetünk, Lettország. 7,5 milliárd eurós IMF-keretből 4,4 milliárd eurót használt fel. Erre azért volt szükség, mert korábban GDP arányosan 0-2 százalék között volt a lett éves költségvetési hiány, ez azonban 2008-ra négy százalék fölé, 2009-re tíz százalék fölé kúszott. Bár volt Rigának 2-3 hónapra elegendő valutatartaléka, hogy finanszírozza önmagát, de ez 2009 június végére kimerült volna.

A kezdeti problémákat követően – 2009-ben 18 százalékkal esett vissza az éves bruttó hazai össztermék – nem sok hírt hallani a kis balti országról. És ez jó Rigának, hiszen a drasztikus válságintézkedéseket követően újra kedvező megítélés alá esik Lettország nemzetközi szinten. Olyannyira, hogy idén, 2011-ben már nem kíván több IMF/EU segílyt lehívni. Ez elsősorban azért lehetséges, mert a várt és a hitelezők részéről is prognosztizált adatoknál kedvezőbb növekedési mutatókkal bír Lettország.

A lett helyzet megoldása egyszerre belső és külső tényezőknek köszönhető. Egyrészt 2009-ben drasztikus kiadáscsökkentést hajtott végre a kormány: 20 százalékos közalkalmazotti fizetéscsökkentést rendeltek el, a nyugdíjak értékét 10 százalékkal mérsékeltek. Továbbá a bürokrácia kiadásainak majd 30 százalékkal történő visszavágása (amely egyben létszám csökkenést is jelentett) és lett minimálbér 180 latról 140 latra (mintegy 52.500 Ft-ra) történő visszanyesése is hozzájárult a makroszintű fizetési problémák kezeléséhez (ezzel párhuzamosan természetesen, mikro szinten hatalmas áldozatokat kellett meghoznia a lett társadalomnak).

A külső feltételek javulásánál mindenképpen az ország legfontosabb kereskedelmi partnereinek, Németországnak és a többi skandináv államnak a gazdasági teljesítménye említhető meg, mint húzó tényező.

Románia

Erőteljes növekedést és nagyon kedvező munkaerőpiaci folyamatokat követően 2008-ban a negyedik legnagyobb visszaesést kellett elkönyvelnie keleti szomszédunknak ez európai közösségen belül. Már ez is komoly bajokat vet(ne) fel önmagában, de Bukarest számára a negatív fejlemények csak sokasodtak 2008 őszén, amikor még mindig nem mutatott hajlandóságot a romániai elit a válságkezelésre.

Mivel a pénzügyi válság egész Európára kiterjedt és az elsők között az építőipart fertőzte meg, ezért az ebben a szektorban foglalkoztatott román állampolgárok egy része a hazatéréssel is megpróbálkozott. Eközben azonban az otthoni beruházásokat visszafogták, legyen az akár működő tőke beáramlásnak köszönhető zöld- vagy barnamezős beruházás vagy egyszerű családi ház építése. Vagyis a hazai munkaerőpiac még az otthon maradt munkavállalókat sem tudta felszívni, nemhogy a hazaérkezetteket.

Másodszor a kiterjedt közszféra, a folyamatos béremelkedés, harmadszor pedig a 2008-as elnökválasztás mind közrejátszott abban, hogy Bukarest nem foglalkozott a válságkezeléssel viszonylag hosszú ideig. Nem

csoda tehát, hogy az IMF-hez kellett fordulnia. Éppen ezért, mikor 2009 tavaszán (tehát Lettországhoz vagy Magyarországhoz képest majdnem félévvel később!) megállapították Románia számára a 19 milliárd eurós hitelkeretet, mindjárt elsőként 5 milliárd eurót le is hívott.

Az ország azonban nehezen tér magához. 2010-ben az újonnan csatlakozottak közül – Lettországot leszámítva – Románia az egyetlen, akinek a GDP növekedési rátája még mindig recessziót mutat.

Bár a PD-L – RMDSZ kormánykoalíció végrehajtott egy lettországihoz hasonló mértékű kiadáscsökkentést, a takarékoságnak egyelőre annyi eredménye van csak, hogy mind a belföldi fogyasztás, mint az import jelentősen visszaesett, valamint a költségvetési hiány – az IMF és az EU által is elvárt – 6,5 százalékpont alá zuhant. Ezzel párhuzamosan Románia még mindig magas deficittel és passzív folyó fizetési mérleggel küszködik (igaz a folyó fizetési mérleg közel 46 százalékkal javult és a deficit mértéke is kedvező tendenciát mutat).

Vagyis Lettországtól és Magyarországtól eltérően Romániának továbbra is szüksége van az IMF-EU-Világbank hitelre, amelynek mostanra már csak 15 százaléka maradt meg a kezdeti teljes hitelkeret összegéből.

Elsősorban a kiadás oldalon lehetne még takarékoskodni. Felesleges – és egyértelműen politikai okokból fenntartott – a prefektusi rendszer, amelynek elsődleges célja, hogy a magyarok lakta megyékben „határozottan képviselje” a Román Köztársaságot. Szintén átgondolandó az uniós forrásokra épülő pályázási, pályázattal járó rendszer, amely nagyon sok, szám szerint 13 operatív programot kezel.

Végül érdemes megfontolni a fejlettebb területek (Bukarest és Erdély) meddig akarják „segíteni” a fejletlenebbeket (Havasalföldet és Moldvát), amelyeknél nem látszik igazi kiút sem a válságból, sem a szegénységből.

Magyarország

A válság előtti években Magyarország teljesítménye jelentette a negatív csúcsot Közép-Európában. Gazdasági növekedése 2006-ban és 2007-ben is a leggyengébb volt az új tagok közül: 3,6 százalékos és 0,8 százalékos növekedés igen csak szerény eredményt jelentett ezekben az években. A költségvetési hiányt (-9,3 százalék és -5 százalék GDP arányosan) legfeljebb csak Görögország „szárnyalta túl”, ami megint nem nevezhető sikernek. Ezzel párhuzamosan mindezek az állítások igazak az államadóságra is. Ráadásul az egyik legrosszabb foglalkoztatottsági mutatóval rendelkezett Budapest: nyolc százalékponttal marad el az uniós átlagtól, és a prosperitást jelentő időszakban is csak Málta és Lengyelország indexe mutatott kevesebbet – ráadásul azóta Varsó is beelőzte hazánkat. És mindemellett itt volt a devizahitelek közel háromezer családot érintő tömege (számszerűleg, mintegy 2800 milliárd Ft-nak megfelelő lakáscélú devizahitel, amely a GDP 10,5 százaléka), akik miatt nem lehetséges leértékelni a forintot, ami legalább az exportnak kedvezne.

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy 2008 második félévében az ország fizetőképessége veszélyben forgott, és amit azóta a piaci is bebizonyított, hogy a nemzetközi szervezetek nélkül államcsődbe került volna az ország (még a 2008 októberében 11,5 százalékra felemelt MNB alapkamat sem tudott külföldi tulajdonú tőkét államfinanszírozás céljából Magyarországra csábítani egészen 2009 márciusáig).

A megítélt 20 milliárd eurós IMF-EU-Világbank óriási hitelcsomagból (amely a legnagyobb a régióban) összesen 14,3 milliárd eurót hívott le az ország: az IMF 12,5 milliárd eurós csomagjából 8,8 milliárd eurót, az EU 6,5 milliárd eurós segítségéből 5,5 milliárd eurót használtunk fel, míg a Világbank kölcsönéhez nem nyúltunk.

Jelenleg nem kell felhasználnunk a hitelkeret fennmaradt 28,5 százalékos részét, mintegy 5,7 milliárd eurót. Az IMF magyarországi képviselője, Irina Ivacszenko is dicsérő szavakkal illette Budapest törekvését a fenntartható finanszírozás érdekében megtett lépésekkel kapcsolatban. Ugyanis hosszú idő után, egészen pontosan az Európai Unióhoz való 2004. május elsejei csatlakozásunk óta először teljesítjük a GDP arányos, három százalékos költségvetési deficitre vonatkozó kritériumot. Vagy a gazdasági növekedés mellett mindenképpen sikernek lehet elkönyvelni, hogy csökkent a devizahitelek bruttó hazai össztermékhez viszonyított állománya.

Emellett rendkívüli tehertételként az országra nehezedő államadóság is mérséklődhet rövid időn belül. Ennek forrása a magánnyugdíj-pénztárakban elhelyezett, majd 2011-től újra állami kezelésbe vett több mint 2700 milliárd forintos (közel 10 milliárd eurós, 271 Ft/€) vagyon. Ha valóban a hosszú távú kiadásokat és terhet jelentő államadóságot tudja Budapest ezzel a lépéssel csökkenteni és nem a folyó tételekre fordítja ezt az összeget, akkor felülről sűröljük a 60 százalékos államadóság kritériumot, amire a Maastricht-szerződés is kötelez minket (ez még akkor is igaz, és elfogadható lépésnek tűnik, ha tudjuk, hogy a kieső pénzüsszeget később pótolni kell a nyugdíjak kifizetésénél).

Összességében tehát Magyarország is megtalálni látszik a maga útját. Ha nem is lesz a mostani lépésekből rövid időn belül euró (ha lesz még akkor egységes európai valuta egyáltalán), de a teljesített kritériumok vagy a teljesítés irányába tett lépések mindenképpen növelik a piaci bizalmat az ország(ok) irányába. Ennek egyik első lépése a fent bemutatott hitelek maradéktalan visszafizetése. Erre jelenleg Lettországnak is, Magyarországnak is jó esélye van.

Ukrajna

A magyar és a lett IMF-csomaggal egy időben, 2008 októberének végén jutott hozzá Ukrajna is a nemzetközi monetáris szervezet likviditást fenntartó segítségéhez. Hogy erre elengedhetetlenül szüksége volt, mutatja az, hogy az ország éves bruttó hazai össztermékének növekedési rátája több mint 15 százalékkal zuhant 2009-ben, miközben a költségvetési hiánya GDP arányosan 15 százalék fölé kúszott. Meg kell jegyezni, hogy folyamatosan deficitese volt az ország költségvetése a válság előtti időszakban is, miközben az infláció 9 - 25,2 százalék között ugrált 2004 óta, vagyis a mindenkori kijevei kormány még az úgynevezett „seigniorage-jövedelmekből” sem tudta fedezni hiányát).

A fő probléma azonban nem is ez, hanem a gazdaság és a társadalom strukturális szerkezetében keresendő. A gazdaság ugyanis sok esetben még mindig a pazarló szovjet technológiára épít. Magas a mezőgazdaságban dolgozók aránya (15,8 százalék) és a GDP 9,8 százalékát még mindig ez a szektor biztosítja. Ezzel párhuzamosan a másik kisebb hozzáadott értékkel bíró és ma már összehasonlítva egyéb ágazatokkal munka és nyersanyagigényes nehézipar (amelyet mind Nyugat-, mint Közép-Európában leépítenek) és a hozzá kapcsolódó bányászat ma is erőteljesen jelen van Ukrajna gazdasági életében – 15,8 százalékát teszi ki a nehézipar az ipari termelésen belül a bányászat nélkül. Ezeknek a termékeknek nehéz piacot találni, mert minőségben nehezen állják a versenyt a rendkívül olcsó távol-keleti, relatíve munkaerő igényes termékekkel. Ez tendencia a válság hatására csak felerősödött.

A másik probléma a lakosság demográfiai változása. 1993 óta mintegy 6,5 millió fővel élnek kevesebben Ukrajnában. Természetesen a demográfiai összetétel szerint az idősök vannak felülreprezentálva, ami jelentősen megnöveli a szociális kiadásokat (az ukránok 17 százaléka már most 65 év feletti). Ráadásul a csernobili-katasztrófa máig érezteti hatását, ami a humán erőforrás minőségében – egészségügyi helyzetében – érhető tetten.

Vagyis valószínűleg kijelenthető, hogy az összes itt bemutatott ország közül Ukrajnában a legmélyebb a válság gazdasági strukturális problémák miatt.

Az IMF-től 16,4 milliárd dollárt (mintegy 12 milliárd €) kapott, hogy az állam szintjén fellépő likviditási hiányt kezelni tudja, valamint elkezdhesse csökkenteni a költségvetési hiányát a 2009-es 15 százalékos GDP-arányos szintről. Mivel Ukrajnában is – hasonlóan Romániához – közrejátszott az elnökválasztás, így érdemi lépésekről itt sem lehetett szó azonnal.

A késlekedésnek szintén nagy ára volt. A legnehezebb, és minden ukrán állampolgárt súlyosan érintő belpolitikai lépésként 2010 augusztusában a kormány 50 százalékkal megemelte a gáz árát. Sőt 2011-ben további, hasonló léptékű gázáremelkedés várható (mivel az állami érdekeltségű Naftogaz Ukrajniban gázmonopólium a teljes csőd szélén áll).

Rövid távon megőrizheti Kijev a piaci bizalmat a befektetők felé, de már közép távon is felléphetnek aggályok a fenntarthatósággal kapcsolatban. A 16,4 milliárd dolláros keretből eddig 10,6 milliárd dollárt kaptak, ugyanakkor kérdéses, hogy a további részleteket mikor, milyen feltételekkel folyósítják keleti szomszédunknak. Ennek egyik alapvető feltétele, hogy elinduljon a nyugdíjreform, aminek első lépése a nők nyugdíjkorhatárának 55 évről való fokozatos felemelése.

Szerbia

A körülbelül 7,4 milliós déli szomszédunk sajátos helyzetben van az IMF hitelfelvevő országok között. A többi közép-európai országhoz képest „töredékét” kapta segítségként, mintegy 3,9 milliárd eurót, amely közel ötöde a magyar vagy a román hitelkeretnek. Azért is sajátosnak mondható továbbá, mert viszonylag kis tételekben hívhatja le az egyes tételeket Belgrád.

Szerbia gazdasága elfogadható állapotban volt 2008-ban. A kivitelre épülő és ezért nyitott exportgazdaságok jegyeit felmutató ország természetesen ugyanúgy megsínylette a gazdasági világválságot, mint bármelyik közép-európai állam. A bruttó hazai termék 4 százalékos visszaesése ugyanakkor nem indokolta volna még a Nemzetközi Monetáris Alap segítségét. Megítélésünk szerint a probléma a külső tőke bevonásának 2008-ban bekövetkezett hirtelen és drasztikus mértékű változásában keresendő. Ugyanis a

belgrádi kormányzat attól tarthatott, hogy nem lesz képes teljesíteni egyszerre a nagy társadalmi elosztó rendszerek, elsősorban is a nyugdíj és a közszféra finanszírozási igényét, és közben törleszteni lejáró hiteleit, mivel 2008-ban az ország külföldi valutatartaléka 9,1 százalékkal csökkent GDP arányosan (miközben a GDP is csökkent!). Ezzel párhuzamosan a refinanszírozásra szoruló hitelek 2007 óta folyamatosan mintegy 10 százalékat tették ki a GDP-nek. Vagyis a tartalékok 9 százalékos csökkenése és a külső kötelezettségek folyamatos 10 százalékos megújítási igénye nyomán keletkezett egy finanszírozási rés (úgynevezett „gap”), amit a piac nem volt hajlandó finanszírozni különösen a válság kitörésekor. A biztonságos állami likviditás fenntartása végett Belgrádnak az IMF-hez kellett fordulnia.

Az eltelt bő két évben Szerbia folyamatosan le tudta hívni a kedvezményes kondíciójú hiteleket: a 800 millió eurós első, a 350 millió második, a 360 millió harmadik és a 380 millió eurós negyedik hitelért cserébe a belgrádi törvényhozásnak pénzügyi felelősségvállalásról szóló törvényt kellett elfogadnia, miszerint a 2011-es államháztartás hiánya GDP arányosan nem haladja meg a 4 százalékot. Cserébe a 2008-ban befagyasztott nyugdíjakat és közalkalmazotti fizetéseket 2011-ben kb. 6 százalékkal emelheti a kormány, valamint kb. egymillió nyugdíjas egyszeri 3500-5000 dinár (9100 – 13000 Ft) juttatásban részesül.

Egy komolyabb veszélyforrás rejtőzik a szerb makrogazdasági folyamatokban: az infláció. A szerb pénzromlás gyorsuló ütemét egyszerre hajtja ugyanis a külső világgazdasági hatás – élelmiszer árak és energia- különösen a nyersolaj ára, valamint a dinár gyengeségéből fakadó importdrágulás. Ez természetesen az export drágulásán és így – bizonyos értelemben - a versenyképesség romlásán keresztül is érezteti hatását, mert több szerb gyár és összeszerelő üzem is külföldi importra épül. Nem véletlenül magas a szerb irányadó kamatláb 12 százalékos értékével (10,3 százalékos infláció mellett), ami a beruházások volumenének és értéknek jövőbeni csökkenését vetítheti előre. Ez pedig gátolhatja a termelést és értékesítést (ezen keresztül a költségvetési bevételek realizálását), ami költségvetési hiánycél betartásának nehézségével jár(hat) együtt.

Lengyelország

Sajátos helyzetbe került a legnagyobb közép-európai ország és egyben a válság időszaka alatt legjobban teljesítő európai uniós tagállam, Lengyelország. Felmerül ugyanis a kérdés, hogy mi módon vesszük egy kalap alá Varsót a többi fent bemutatott gazdasággal, ha nem is került recesszióba a lengyel gazdaság az elmúlt években. Különösen annak fényében, hogy egyedülálló módon – az új magyar alkotmány számára is követendő példaként – a lengyel államadósság GDP arányosan 55 százalék fölé nem kúszhat, mert a Lengyel Köztársaság Alkotmánya ezt nem engedi meg, ezzel is növelve a bizalmat a befektetők irányába.

A válasz a világgazdasági bizonytalanságban keresendő. Lengyelország külkereskedelmi és pénzügyi partnerei tekintetében 1999-2007 között mintegy másfélszeresére nőtt az újonnan csatlakozott tagállamok közössége, így a válság által leginkább sújtott Baltikum, Magyarország, Románia és olyan országok is, mint Ukrajna. Ezen országok esetében, bármilyen negatív gazdasági folyamat érzékenyen érintené Varsót is.

Pénzügyi szempontból hasonló módon - ugyan nem ilyen közvetlenül, de talán még súlyosabb helyzet állhatna elő. Az osztrák tőkeintézetek rendelkeznek az egyik legnagyobb kitétséggel Közép-Európában. A regionális kintlévőségeik meghaladják a teljes osztrák GDP 60 százalékát (2008-ban 169,8 milliárd euró, összehasonlítva Magyarország 2008. évi teljes GDP-je 106,4 milliárd euró volt!). A hitelek 44 százalékát a Visegrádi Négyek és Románia gazdaságába fektettek be, amelyekből Magyarország 14 százalékkal, Románia kb. 16 százalékkal részesedett 2008-ban, miközben a fennmaradó részt képviselő Cseh Köztársaság és Szlovákia recesszióba süllyedt. Vagyis, ha bármilyen oknál fogva az osztrák bankok likviditási problémákkal találnák szembe magukat, az azonnal jelentkezne Lengyelországban is. Mert bár a lengyel gazdaságban csak 7 százalékkal van jelen az osztrák banki tőke, a gazdasági mérete és – minden elismerésre méltó teljesítmény mellett - a Varsót is érintő világgazdasági sokk miatt a lengyel reálgazdaság működését veszélyeztetnék ezzel.

Mivel az IMF létrehozta az úgynevezett óvatossági hitelkeretet (Precautionary Credit Line), így Lengyelország élni kíván ezzel a lehetőséggel, és 30 milliárd euróra tart igényt 2011-ben is (az első, valamivel kisebb óvatossági hitelkeretet 2010-ben kapták). Ez a fajta hitellehetőség azonban eltér a Magyarországnak, Romániának stb. jutott kölcsönöktől, mint ahogyan azt a neve is mutatja. Akkor kerülne lehívásra, ha a piacnak átmeneti gondot okozna a lengyel gazdaság finanszírozása. Erre azonban kicsi az esély: ahogyan 2010-ben is, úgy feltehetőleg 2011-ben sem fog a lengyel kormány ehhez a segítséghez folyamodni.

*